

SVENSKA
FORNMINNESFÖRENINGENS
TIDSKRIFT.

TIONDE BANDET.

1:a häftet.

INNEHÅLL:-

	Sid.
HANSSON, HANS, En stenåldersboplats på Gotland, på Kungl. Vitterhets Historie och Antiquitets Akademiens bekostnad undersökt åren 1891—1893. Med 13 fig..	1.
BUGGE, SOPHUS, och SALIN, BERNHARD, Bronsspänne med runinskrift, funnet vid Skabersjö i Skåne. Med 8 fig.	17.
BUGGE, SOPHUS, Runeinskrift på en stol fra Lillhärdal. Med 3 fig.....	30.
KARLSSON, KARL HENRIK, Några bidrag till Sveriges uppodlingshistoria hemtade från ortnamnsforskningens område	38.
MONTELIUS, OSCAR, Den nordiska jernålderns kronologi. III. Jernålderns sjette period (från tiden omkr. år 400 efter Kr. föd. till tiden omkr. år 600). Med 108 fig.	55.
EKHOFF, EMIL, Sigtuna ödekyrkor. Med 1 fig.....	131.

Runeindskrift på en stol fra Lillhärdal.

Af

Sophus Bugge.

I sommeren 1894 fik Redaktionen af Jämtlandsposten sig tilsendt fra kommunalnämndsordföranden *Lars Dahlin* i Sveg en kopi af en runeindskrift, der var indridset på en ham tilhørende lenestol, som i lang tid havde været opbevaret i *Lillhärdal* i Härjedalen og som antoges for at have været brugt for længe siden som dommerstol.

Redaktionen vendte sig, for at få indskriften tolket, til lektor P. Olsson i Östersund, som igjen henviste til professor *L. Fr. Löffler*. Denne gav mig velvillig en afskrift. Prof. Löfflers svarbrev till redaktionen af Jämtlandsposten gav anledning til, at hr Dahlin skjænkede stolen til Statens Historiska Museum i Stockholm.¹

Om stolen har dr *Bernhard Salin* godhedsfuldt meddelt følgende. »Den här i fig. 1 återgifna afbildningen af stolen gör en närmare beskrifning öfverflödigt. Af intresse kan möjligen vara att stolens svarfvade delar äro af björk, det öfriga af furu. Man ser tydliga spår af att de fyrsidiga utsvällningarna å stolsfötterna varit förenade med fyra slåar, och är det ytterst troligt att under fötterna ursprungligen varit runda kulor eller dylikt, så att stolen varit något högre än nu. — På undersidan af sätet är instämpladt eller inbrändt ett monogram innehållande DS.

Stolar fullkomligt lika den här afbildade äro ej allmänna i Sverige. Jag har ej lyckats få fatt på afbildning af någon enda och amanuensen P. G. Vistrand har meddelat mig att i Nordiska

¹ Se Jämtlandsposten n:r 101 onsdagen 29 augusti 1894 og derefter i Dagens Nyheter ¹/₉ 1894.

Museets rika samlinger ej någon dylik finnes. Stolen är därför svår att datera. Af åtskilligt att döma torde den dock bära hänförelse till slutet af 1500- eller början af 1600-talet.»

Fig. 1.

11 N1R . φR . H . 4R . 4φ17 . †† .
 1D . *†† . *†R . 11φΨN1 . R†R1 . 41ND
 *†† . 17R†ΨN1R . 1D . 1R . *† R.††1

Fig. 2.

Jeg har i museet undersögt stolens runer i 1896.

Indskriften er anbragt på stolens bagside i en horizontal rad langsefter den nederste tværfjæl, som er nærmest stolens bagben.

et ut facultas sit perspicendi, quam prope eadem accedant ad figuram Runarum, quam in Historia Gothorum exhibet Johannes Magnus illiusque frater Olavus, eas heic inferendas curavimus.» Denne form af dalrunernes alfabet, med hvilken formen hos Liljegren nærmest stemmer overens, gjengives her i fig. 3.

Også i Diplomatarium Dalecarlicum af C. G. Kröningssvärd, supplement, 1853, s. 49 f. findes nogle oplysninger om de »så kallade Dal-runor, hvilka ännu, såsom bomärken, i de Öfre Dalsocknarne, understundom användas.»

Efter de oplysninger, som i de anförte skrifter meddeles om dal-runer, vil stolens runer kunne læses. Jeg betegner disse i det følgende ved S og angiver deres betydning, idet jeg sammenstiller dem med dalrunerne hos Bure (B), Ihre (I) og Liljegren (L).

X	B	C	Ð	ⱦ	Ɫ	Ᵽ	*	ǀ	ǂ	K	L	Ж	У	ⱦ	ϕ
A	B	C	D	E	F	G	H	I	K	L	M	N	O		

У	P	C	R	I	Т	Т	Н	У	ǂ	Ж	*	ǂ	Ö	ρ
P	Q	R	S	T	U	X	Y	Z	Å	Å	Ö			

Fig. 3.

a: † S. Ligeså B og sædvanlig runeskrift. X I og L; denne form er mindre oprindelig.

d: Ð S, ligeså B. þ I og L. Denne rune betegner på stolen både *d* og åndende *ð*. Andensteds forekommer i senere runeskrift Ð for *ð* ved siden af þ þ. Men også det latinske D har vistnok haft indflydelse på formen och betydningen af *d* som dalrune.

e: † S og L. Hos I går kvisten næsten og hos B helt ned til den lodrette stavs basis. Om † *e* er opstået af † *a* ved differensering eller af † *e*, vover jeg ikke at afgjøre.

f: † S. Ligeså B, I, L. Samme form i sædvanlig runeskrift, dog oftest med mere rette kviste.

g: † S. Omtrent þ I og (oventil åben) L. Denne form synes at være opstået af † B ved indflydelse af svingen på den latinske bogstav for G.

h: † S, som I, L og sædvanlig runeskrift. En anden form hos B.

i: j S og I. Hos B og L mangler prikken, ligesom i sædvanlig runeskrift. Prikken skyldes indflydelse fra den latinske bogskrift.

z: † S; ligeså B og sædvanlig runeskrift. † I og L, ved indflydelse fra den latinske skrift.

n: † S; ligeså ofte i sædvanlig runeskrift. Hos B, I, L går kvisten ned til den rette stavs basis.

o: Φ S og B. Hos L og navnlig hos I er den runde kreds større. Denne runeform synes at være opstået af det latinske O ved at lade dette gennemskjæres af en runestav.

r: R og R S. Den sidste form hos B, I, L.

s: † S og B. Ligeså ofte i sædvanlig runeskrift. Hos I og L går runen ned til de øvrige runers basis.

t: † S og B. Ligeså ofte i sædvanlig runeskrift. † I og L.

u: † S, som i sædvanlig runeskrift. Hos I og L er höiere stav krummet udad nedentil. † B.

‡ er den eneste af stolens runer, hvis betydning kan være tvivlsom. I og L anføre ‡ som tegn for ä. Derimod har de ‡ som tegn for å og sige, at å har samme tegn som h, fordi dalkarlene ikke kan udtale navnet på bogstaven h, men i dets sted sige å. Derimod har B ‡ for å og et andet tegn for ä. Jeg skal i det følgende komme tilbage til spørgsmålet om runens betydning.

Eiendommelige for dalrunerne og særlig for den form af disse, som er anvendt på stolen, er navnlig tegnene for e, g, o og ‡. Denne skrift, som har en rune for hver latinsk bogstav, viser en tendens til at give runernes former større lighed med den latinske bogskrifts bogstaver.

Efter det foregående læser jeg stolens indskrift på følgende måde:

*uer og en sir fost æn (ån?) ed han har siofue gart
feld han strafuer ed ig har gat.*

Desuden er til venstre for denne indskrifts begyndelse ridset en mod venstre vendt u-rune. Mellem denne u og første u i indskriften er der meget større afstand end ellers mellem to runer i indskriften. De to tværstreger, som forbinde de to runer, af hvilke 3:dje ord (en) består, er tilfældige, og betydningsløse.

Når stolens skrift stemmer overens med det i Dalarne og navnlig i Elfdalen brugte runealfabet, er der på forhånd grund til at

formode, at indskriftens *språg* ligeledes er i Elfdalsmål. At dette virkelig forholder sig så, vil fremgå af følgende tolkning. Ordformer af Elfdalsmålet anfører jeg, når ikke andet udtrykkelig er sagt, efter Noreens »Ordlista öfver dalmålet».

uer »hver» = Elfd. *uær*.

og »og» = Elfd. *og*, hos Prytz (En lustigh comoedia om konung Gustaf then första) *och*.

en »en» = Elfd. *æn*, hos Prytz *een*.

sir »sér» = Elfd. *sær*, hos Prytz *syr* (trykfeil for *sjr*).

fost »förest» = Elfd. *fuæst*. Jfr Elfd. *uæst* »ost».

Förste rune i följande ord er efter min formodning *æ*, der har samme form hos Ihre og Liljegren. Ordet må da læses enten *ææn* eller *æn*. I første tilfælde er anden rune en binderune af *æ* og *n*, og *ææ* er da en betegnelse for langt *æ*. Men hverken binderuner eller betegnelse af en vokals længde ved at skrive vokaltegnet to gange findes ellers i indskriften. Derfor læser jeg heller *æn* og formoder, at runeristeren har rettet *æ* til *n*.

æn »her» = Elfd. *æn* »just här», i Mora-målet tildels *æn* »här» (= oldnorsk *hérna*).

Professor *Adolf Noreen*, hvem jeg har rådspurgt om dette ord, har derimod i det formodet »partikeln *å* (med nasalvokal) 'på', emedan verbet *se* i nuvarande Älfdalsmål heter *sjå*, oppkommet af *siá-å* 'se på'. Denne formodning kunde støttes derved, at *þ* hos Bure er tegn for *å*.

ed »det» = Elfd. *ed*, hos Prytz *ädh*.

han »han» = Elfd. *qn*, hos P. *an*, *ahn* og *han*.

har »har» = Elfd. *ar*, hos P. *afue* og *ahr*.

siofue »selv» = Elfd. *siuæv*, hos Rietz *sjov*. Endelsen *-e* må være opstået af ældre *-er* eller *-er*, der igjen er opstået af *-r*; jfr *sjave* i Telemarken. Denne endelse forekommer hos Prytz i *Konunge*, *landzknichte*, *pigge*, *wharmbe* og flere ord.

gart »gjort» = Elfd. *gart*. Hos Prytz feilagtig *giärit*.

feld »för end» = Elfd. *fald* (opstået af *för-ald*); hos P. *fulde*.

strafuer er (som prof. *Ad. Noreen* og prof. *O. Rygh* har forklaret det) samme ord som det fra tysk lånte »straffer» i dettes ældre betydning »dadler». Noreen anfører af bibelen »Hvem af eder straffar mig för synd?» og bemærker: »*straffa* finns nu i Älfdalen i betydelsen *punire*. Däremot har jag icke kunnat få reda på tillvaron därstädes nu af något enhetligt verb för att uttrycka »fram-

ställa anmärkingar af kritiskt innehåll.» Min tro är också, att *strafuer* aldrig varit något inom dialekten verkligen lefvande ord, utan att det af runskrifvaren upptagits ur bibelstilen, såsom så mycket annat hos vår allmoge».

ig »jeg» = Elfd. *ig*, hos P. *igh*.

gat »gjort», vel feil for *gart*, som indskriften foran har.

Hvad den mod venstre vendte *u*-runne, der står for sig til venstre for indskriftens begyndelse, skal betyde, ved jeg ikke.

Indskriften oversætter jeg altså således: »*Hver og en ser først her (på?) det, han har selv gjort, før end han straffer (d. e. dader) det, jeg har gjort.*»

Det er, som det synes, stolens fabrikant, der taler i første person og misfornöiet antyder, at hans arbeide ikke vækker den opmærksomhed og ikke får den ros, som det fortjener.

Stolen er funden i Lillhärdal, men ved min tolkning har jeg vist, at indskriftens sprog *ikke* er Lillhärdals-mål.¹

Indskriften er forfattet på Elfdals-mål, ligesom de runer, med hvilke indskriften er indridset, brugtes af bönderne i Elfdalen. Indskriften er altså forfattet og indridset af en mand fra Elfdalen, der i den synes at betegne sig som stolens fabrikant. Hvis man skal oversætte: »Hver og en ser først *her* det, han har selv gjort o. s. v.» (og ikke »ser først *på* det»), så menes ved *her* kanské »i Lillhärdal».

Det er da kanské i Lillhärdal, at stolens fabrikant, som havde sit hjem i Elfdalen, nærmeste sogn af Dalarne, har indridset den indskrift, ved hvilken han antyder, at Lillhärdals bönder ikke gav hans arbeide den anerkjendelse, det fortjente. I Lillhärdal kunde han vel trygt således komme frem med sin misfornöielse, thi der forstod man vel ikke Elfdals-runerne.

En sammenligning af stolens runeformer med de hos Bure, Ihre og Liljegren forekommende former af dalrunerne gjør det sandsynligt, at indskriften er indridset omkring år 1600.

Den på stolen brugte form af Elfdalsmålet er ikke mere antik end den, som er anvendt af Prytz i hans »*Comoedia*» om Gustav I fra 1621. Hvis jeg rigtig har læst *æn* og forstået dette som »her», var i Elfdalsmålet *h* allerede faldt bort i fremlyd, da stolindskrif-

¹ I Lillhärdal heder »sér» *sjér*, »først» *förrst*, »det» *dè*, »gjort» *jörr't*, »har» *ha*, »jeg» *jég*, *jè* (Jessen i Norsk Hist. Tidsskr. III).

ten blev indridset. *h* i *har* og *han* må da være overført fra svensk rigssprog, ligesom *h* i *han* ved siden af *an* hos Prytz. Skulde *fulde*, d. e. för end, hos Prytz ved sit *u* henvise til en ældre udtaleform end *fēd* på stolen?

Stolens indskrift er af interesse, fordi den giver os en af de ældste prøver af Elfdalsmålet i Dalarne og fordi vi i den har et eksempel på anvendelsen af den blandt elfdalsbönderne brugte særegne runeskrift.
